

Stockholms Universitet

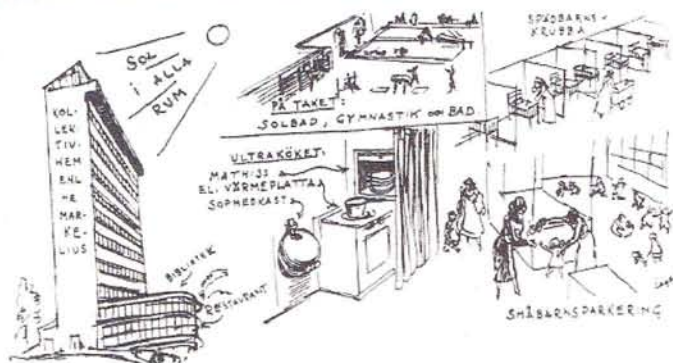
Institutionen för litteraturvetenskap och idéhistoria

Idéhistoria 2, B-upsats

Vårterminen 2012

Kollektivhuset en utopi?

Centralhem hindrar skilsmässa?

En skicklig tidningstecknare fångade Sven Markelius bildföreläsning av Alviksprojektet i Yrkeskvinnors klubb, Stockholms-Tidningen 6 dec 1932.

Författare: Olle Knaust

Handledare: Karin Dirke

Innehåll

Inledning	1
Syfte, metod och avgränsning	2
Syfte	2
Metod	2
Kollektivhuset	3
Kollektivhusets historia	3
Utopiska kollektivsamhällen	3
Centralkökshus.....	3
Svensk funktionalism, Acceptera-.....	4
Spektrum.....	7
Tiden	8
Slutord.....	12
Litteraturförteckning	13

Inledning

Den stora politiska händelsen hösten 1932 var att det blev maktskifte. Relativt svaga borgerliga regeringar ersattes av en förhållandevis stark socialdemokratisk regering med Per Albin Hansson som statsminister. Regeringen började byggandet av *folkhemmet* och det var med denna regering som utvecklingen mot en modern välfärdsstat inleddes, en stat som ville påverka medborgarnas liv mer än tidigare regeringar och som åstadkom detta genom en aktiv omfördelningspolitik.¹

I *Stockholmstidningen* annonserades den 5 december 1932 om en diskussion i Yrkeskvinnornas klubb, annonsen lød

”Det gäller frågan om en radikal omläggning av familjelivet enligt kollektivhushållningens principer ”

Anförandet hölls av arkitekten Markelius och ett projekt som kom att kallas kollektivhus presenterades. Markelius presenterade förutom byggnads- fastighetsberäkningar även hur kollektivhuset skulle påverka vardagen för de boende, särskilt med betoning på kvinnans yrkesarbete. Mötet i Yrkeskvinnornas klubb har kallats den tändande i gnistan i kollektivhusdebatten av författarna till *Kollektivhus Sovjet och Sverige omkring 1930*, Caldenby & Walldén.²

Bakom iden fanns en grupp av ledande socialdemokratiska politiker, journalister och sakkunniga. Alva Myrdal säger i en intervju

”Hur vi började? Jo, vi var några socialt intresserade, som kom överens om att den traditionella ramen för våra dagars familjeliv i många fall är alltför otidsenlig och omständlig. Vår avsikt och tanke har aldrig varit att skapa nya behov utan endast tillfredsställa ett redan känt behov för en hel del nutidsmänniskor. Det gäller att förenkla och även i någon mån nivellera levnadsstandarden för vissa grupper, att bygga upp ändamålsenliga hemlivsformer.”³

¹ Johan Svedjedal, *1931-1935 Spektrum, den svenska drömmen* (Lettland 2011) s. 245

² Claes Caldenby & Åsa Walldén, *Kollektivhus Sovjet och Sverige omkring 1930* (Stockholm, 1979) s.176

³ Ur Arbetet 24/4 -33 citat efter Caldenby & Walldén Ibid. s.176

Syfte, metod och avgränsning

Syfte

Denna uppsats kommer att behandla kollektivhusidén som presenterades under tidigt 1930-tal och syftet med uppsatsen är att beskriva och analysera kollektivhusförslaget och jämföra det med utopierna.

Metod

Metoden har utgått från litteraturstudier kring idéer om kollektivhuset. Kollektivhuset har varit centralt i många utopier och flera av de tankar som formulerades i början på trettioalet liknar de som de socialistiska utopisterna formulerade under 1800-talet, att skapa bättre levandsvillkor för människorna och nya pedagogiska målsättningar.

Mina huvudkällor är *Acceptera*, Myrdal och Markelius artiklar i *Tiden* respektive *Spektrum*, centrala tidskrifter för modernism och arkitektur och deras idéer blev omsatta i praktiken i form av ett kollektivhus i Stockholm.

Acceptera är en osignerad debatterande skrift om arkitektur, som kom ut 1931 efter Stockholmsutställningen. Den var författad av, Gunnar Asplund, Wolter Gahn, Sven Markelius, Eskil Sundahl och Uno Åhrén samt konsthistorikern Gregor Paulsson. Kritiken mot utställningen var hård från vissa håll och skriften var en reaktion på den kritik som kom mot den s.k. funktionalismen.⁴

Tiden är en tidskrift som grundades 1908 av Hjalmar Branting och ges fortfarande ut av socialdemokratiska arbetarpartiet.⁵

Spektrum växte fram ur kretsar kring Clarté i Stockholm och den var ett organ för litterär modernism och även ett forum för moderna idéer på andra områden. Tidskriften som kom ut 1931-1935 riktade blickarna framåt och fokuserade på vad som skulle komma. I tidskriftens redaktion medverkade unga intellektuella Gunnar Ekelöf, Karin Boye, Erik Mesterton och Josef Riwkin. Politiskt var *Spektrum* ett vänsterprojekt. Det som senare skulle kallas social ingenjörskonst var en drivande faktor och intresset för utvecklingen i Sovjetunionen var betydande. Kretsen drömde om den nya människan något man blev genom egna handlingar och genom samhällets goda och rationella inverkan.⁶

Sekundärlitteratur har varit Ronny Ambjörnssons *Socialismens idéhistoria* och Claes Caldenby och Åsa Walldéns bok *Kollektivhus; Sovjet och Sverige omkring 1930*. Fördjupade

⁴ *Acceptera* Facsimilutgåva av 1931 års upplaga (Arlöv, 1980) s. 193

⁵ www.tiden.se

⁶ Svedjedal s. 10f

kunskaper av *Acceptera* har jag fått genom studieer av Helena Mattsson och Sven-Olov Wallenstens skrift 1930/1931; *Den svenska moderismen vid vägskälet*.

Kollektivhuset

Kollektivhusets historia

Kollektiva bostadsformer har en lång och fascinerande historia. Ett flertal olika modeller för boende med service och gemenskap har lanserats under olika epoker. Kollektivt boende har drivits av såväl politiska utopier som önskemål om praktiska lösningar i vardagslivet. De viktigaste målen har varit önskemål om jämställdhet, gemenskap och tillgång till service.⁷

Utopiska kollektivsamhällen

Idéer om ideala sätt att organisera boendet går långt tillbaka i historien. Platon visade på ett idealsamhälle för de högre klasserna som var helt kollektivt organiserat. I samhället Utopia som renässansutopisten Thomas More beskrev i sin bok med samma namn, var människor organiserade i kvartersgrupper med gemensamma matsalar och en rad anordningar för rekreation. Beskrivningar av ett idealt samhälle var ett sätt att framföra kritik mot dåtidens samhällsförhållanden.⁸

I England på 1840-talet formulerades en vision som byggde på jämställdhet och kollektivt organiserat arbete av Robert Owen. Han kallade sitt idealsamhälle för parallelogram och det skulle begränsas till 2000 invånare, som gemensamt ägde produktionsmedlen. Män och kvinnor skulle vara jämställda. I parallelogrammen fanns rikt utformade matsalar, förskolor, skolor, bibliotek, motionslokaler, medan de privata bostäderna var enkla.

Charles Fourier skrev tidigt 1800-tal om sin bosättning, falangstären. Fourier menade att arbetarna skulle kunna bo i sociala palats, som även innehöll verkstäder och lokaler för behandling av jordbruksprodukter, allt ägt av arbetarna. I falangstären fanns storkök, gemensamma matsalar, daghem, skolor, teater och andra kollektiva anordningar.⁹

Centralkökshus

Industrins utveckling i Europa ledde till idéer om möjligheten att överföra tekniska nymodigheter till andra sektorer i samhället som boendet. Det privata köket framstod för en del som otidsenligt i en tid där tillverkning i stor skala ansågs modernt.

⁷ Dick Urban Vestbro, *Kollektivhus från enkökshus till bogemenskap* Stockholm 1982 s.14 ff.

⁸ Vestbro s.14 ff.

⁹ Vestbro s. 17ff

En borgerlig familj på 1800-talet förväntades ha både hembiträde och barnjungfru. För den framväxande medelklassen blev det dyrt med tjänstefolk. Ur denna svårighet föddes tanken på att en grupp familjer skulle kunna dela på matservicen genom att ha ett gemensamt centralkök från vilket de kunde beställa mat upp till lägenheten. Ett sådant hus byggdes 1905- 1907 i Stockholm och det innehöll 60 lägenheter utan privata kök. I källarvåningen fanns ett centralkök som förbands med lägenheterna genom mathissar. Hemgården Centralkök fick inga direkta efterföljare i Sverige. Debatten om bostäder för förenkling av vardagslivet fortsatte och den förverkligades dock inte förrän funktionalismen slog igenom.¹⁰

Acceptera, Svensk funktionalism

Acceptera argumenterar för den nya tidens funktionalistiska formspråk men den behandlar förutom detta även, arkitektur, bostadsfrågor, stadsplanering och även funktionalism som en livsåskådning. Bilden av framtiden var ljus och positiv och tankarna byggde på en vision om hur ett samhälle borde inrättas.¹¹ Visioner innehåller kritik och i utopierna är kritiken mot det befintliga samhället en viktig komponent.¹²

Acceptera går inte lika långt i sin kritik av samhället som utopisten Fourier men författarna menar att boendet är otidsenligt och inte möter den moderna människans krav, att samhället är präglad av stelhet och kräver en annan hushållning samt att familjen spelat ut sin roll.¹³ De pekar på ett annat samhälle, ett samhälle ordnat efter rationella principer, logisk problemlösning, ett samhälle som utnyttjande de tekniska landvinningarna och med en planerad hushållning. I detta framåtriktade samhälle där traditioner var mindre betydelsefulla skulle så många som möjligt delta i produktionen och de skulle vårda sin hälsa genom idrott och rekreation, gå i studiecirkel och politiska möten.¹⁴

Funktionalismen ingick en ohelig allians med taylorismen och näringslivets krav på standardisering, rationalisering och industrialisering. Kompromissen mellan arbete och kapital gav kraft åt den svenska modellen och innebar att arkitekter och stadsplanerare fick instrument att forma samhället.¹⁵ Författarna betonar standardiseringen som en väg att skapa produkter med hög kvalitet till låg kostnad men standardiseringen kan också ses som en väg mot ett klasslöst samhälle genom att förhållandet mellan det personliga och det kollektiva

¹⁰ Vestbro s. 50ff

¹¹ Asplund m.fl. s

¹² Ambjörnsson s. 174

¹³ Asplund m.fl. s. 8, 24 ff.

¹⁴ Asplund m.fl. s.10 ff. s. 34 ff.

¹⁵ Helen Mattsson & Sven-Olof Wallensten, *Den svenska moderismen vid vägskälet* (Stockholm 2009) s. 16

omdefinieras, enskilda konsumtionsobjektet saknar status. Standardiseringen och att det funktionella är det vackra betyder en högre form av arbetsglädje som står över det traditionella hantverket och utgör grunden för en kollektiv syn på arbetet.¹⁶

Nya beteendemönster skapade en ny värld och en ny människotyp. En människotyp och i viss mån familjetyp, som kunde ta steget till ett industrialiserat samhälle baserat kommunikation och nätverk, ett A-Europa, som stod emot det agrara B-Europa.¹⁷ Precis som de utopistiska socialisterna ville funktionalisterna förändra människorna¹⁸. Deras övertygelse var att byggandet av nya bostäder skulle bidra till att göra människorna mer rationella och demokratiska.¹⁹

Samhället som skisserar i *Acceptera* har likheter med de sociala utopisterna idealsamhälle, en jättelik industri med en teknokrati som företagsledning, dödssynden i detta samhälle heter sysslolöshet och arbetet är en religion. Systemet är allt igenom rationellt, det är på intet sätt repressivt, företagsledningen styrs av en sträng socialmoral, en slags faderlig välvilja.²⁰

Det gällde att få individen att identifiera sig som ett moderniseringsprojekt menade författarna till *Acceptera*. Arkitekter och samhällsplanerare borde ta ett större socialt ansvar och deras uppgift skulle främst vara att arbeta för att alla människor fick en god bostad och en bra livsmiljö. Författarna ville vara ett avantgarde, samhällskroppens ingenjörer, en samhällskropp som skulle byggas om från individualism till kollektivism, från borgerlighet till socialism.²¹

Denna vilja att styra och förändra har likheter med Platons väktarklass som beskrivs i dialogen *Staten*, där tänkandet är kärnan i samhällsbyggandet och det goda samhället måste garantera att de styrande också är de tänkande. Platon menar att politik inte är en fråga om att vilja och kunna utan makten tillkommer de som har kunskap.²² Precis som Platons väktare står författarna till *Acceptera* ovanför de jordiska bekymren och deras begär är underordnade viljan och deras tänkande är rent från materiella och egoistiska impulser.²³

¹⁶ Asplund m.fl. s.80, Mattsson & Wallensten s. 22 f.

¹⁷ Asplund m.fl. s.20f

¹⁸ Ambjörnsson s. 178

¹⁹ Mattson & Wallensten s. 24

²⁰ Ambjörnsson s.182

²¹ Asplund m.fl. s. 48, s.14, s. 8

²² Ambjörnsson s. 179

²³ Ambjörnsson s. 22

Nya kommunikationer gör att bostaden är oberoende av avståndet till arbetsplatsen och individen kan fritt välja den bostadsform som passar och framtidens tre bostadstyper presenteras av författarna, den hyrda våningen, det egna hemmet och familjehotellet. Familjehotellet börjar vinna mark och det finns redan, enligt författarna, såväl i det kapitalistiska Amerika som i det kommunistiska Ryssland, där kollektiviteten drivits längre än i Sverige.²⁴

Arbetets villkor har förändrats och därmed förändras hemmets karaktär. Kortare arbetstid ger större möjligheter till vila, studier och nöjen.²⁵ Mycket av det som tidigare gjordes i hemmet flyttas till offentliga lokaler, biografier, teatrar, restauranger eller idrotts- och föreningslivet. Kvinnans möjlighet till förvärvsarbete, barnbegränsningen och barnens ökade värde innebär också att en ny familjetyp med största säkerhet kommer att utvecklas menar författarna.²⁶ Hemmet kommer därför att kompletteras med olika kollektiva anläggningar såsom lekstugor och barnkrubbor under professionell ledning. Tvättstugor och gymnastiksalar förekommer redan i en del bostadskomplex men kollektivismen ökar med familjehotellet som snart är en realitet, tror författarna. Matlagning och ätande flyttas från det privata till gemensamma lokaler, även sällskapsrum för de boende inrättas och hemmets roll reduceras till att bli en plats för vila och ett ställe dit man kan gå när man önskar fullständig isolering. Det kollektiva kan utformas på olika sätt, lägenheterna kan utrustas med ett enklare pentry och de boende kan få maten uppskickad i speciella mathissar. Resultatet återstår att se men en god gissning är att familjehotellet kommer att uppskattas av familjer utan barn eller med vuxna barn, där husmodern saknar intresse för hushållsarbete och har ett välavlönat intellektuellt arbete anser författarna.²⁷

I familjehotellet kan flera klasser identifieras, de som bor och de som tillhandhåller tjänster och här kan man finna likheter med Platons idéer där samhället består av tre klasser och väktarklassen lever under kollektiva former. Detta för att väktarna ska kunna utföra sina uppgifter utan att korrumpas av egoistiska intressen. Hänsyn till egendom och familj är den farligaste risken och för att eliminera detta skall väktarna leva i gemenskap utan egendom. De

²⁴ Asplund m.fl. s.58

²⁵ Asplund m.fl. s.33

²⁶ Asplund m.fl. s.44

²⁷ Asplund m.fl. s.72 ff.

får inte bilda familj och barnen ska uppfostras gemensamt och de ska vara förlagda i ett läger, äta på ett gemensamt matställe och leva tillsammans.²⁸

Utopierna kännetecknas även av att ett begränsat antal människor lever och bor i någon form att kollektiv där mathållning, samvaro och uppfostran sker efter gemensamma principer och hemmet är reducerat till en plats för vila och isolation. Fouriers falang är en fri förening av kapitalister, arbetare och administratörer. Uppfostran och samliv är kollektiva.²⁹

Spektrum

I *Spektrum* nummer 7:8 i artikeln *Kollektivhuset ett centralt samhällsproblem* som kom ut i december 1932 utvecklade arkitekten Sven Markelius sina tankar kring kollektivhuset. Artikeln bygger på i stort samma resonemang som i *Acceptera* men betonar kvinnans frigörelse genom tillgång till daghem och förändrade hushållsgöromål.

Den dåvarande familjebostadens form bygger på att en eller fler i varje familj helt ägnar sig åt skötsel av hem och hushåll. De nya familjer som bildas med två yrkesarbetande är inte tillfreds med detta menar Markelius.³⁰ Kombinationen med yrkesarbete och barn komplicerar frågan ytterligare eftersom barnpassningen inte är löst. Detta förhållande vållar en påtvingad barnlöshet alternativt väljer kvinnan att ge upp sin yrkeskarriär för att vårda barnen och hemmet.³¹

Den största betydelsen för att underlätta hushållsarbetet har som Markelius säger ”barnens skötsel och uppfostran.” En lösning är kollektiva bostadsanläggningar med välutrustade barnavdelningar som drivs professionellt. Detta och de relativt sett små lägenheterna gör att Markelius breddar diskussionen kring barnen och deras plats. Bor barnen tillsammans med föräldrarna kommer åtminstone en person i varje familj att vara bunden till bostaden under fritiden och detta kan leda till konflikter och familjelivet kommer att bli lidande. Om barnen tillåts sova hos föräldrarna ställs också ytterligare krav på en hälsosam miljö, med avsevärda fördyringar av lägenheterna som följd. Markelius lanserar därför idén om ett barninternat i kollektivhuset där de små tillbringar dagar och nätter. Föräldrarna kan umgås med barnen när det passar dem.³² Barninternatet innebär inte att barnen ska skiljas från föräldrarna utan det syftar istället till, då barnen är skilda från föräldrarna på grund av deras arbete, genom

²⁸ Ambjörnsson s. 22

²⁹ Ambjörnsson s.186

³⁰ Sven Markelius, *Kollektivhuset ett central samhällsproblem*, Tiden nr 7:8 (Stockholm, 1932) s. 53

³¹ Markelius s. 55

³² Markelius s. 61

systematisk vård och fostran undanröja de ödesdiga konsekvenser som bristande kontakt kan medföra. Samarbetet mellan barnavdelningens experter och föräldrarna ska göra föräldrarnas inflytande över barnen gynnsammare än det annars skulle kunna bli.³³

Markelius ser problem med att lansera kollektivhusidén eftersom boendet och dess villkor är sammanflätade med vanetänkande och förutfattade meningar som är hämmande för en naturlig utveckling, men med upplysning och vederhäftig propaganda kommer folk att förstå vad de verkligen behöver.³⁴

I likhet med tidigare utopister betonar Markelius betydelsen av kollektiv barnuppfostran och precis som i avsnittet familjehotellet ovan är det viktigt att skilja väktarklassens levandsvillkor från de övriga klassernas. Även klasskillnaderna i Markelius samhälle är tydliga, han tillhör den upplysta väktarklassen med kunskap och insikt och som har till uppgift att styra de andra klasserna och efter en tid när denna insikt även de breda folklagren. Men Markelius idéer är inte bara utopiska utan har även socialistiska drag och likheter med det kollektivhusprojekt som fanns i Sovjetunionen sprunget ur Lenins idéer.³⁵ När det gäller barnen så skriver den sovjetiske ekonomen Sabsovics i sitt verk *Framtidens städer och organisation av det socialistiska livet*, att under socialistiska förhållanden, när uppfostran gjorts samhällelig, är inte barnen föräldrarnas egendom utan de är statens egendom och staten tar på sig alla uppgifter för barnens uppfostran. Barnen är en tillgång för samhället och omsorgen om dem är inte bara familjens sak utan hela samhället.³⁶ En personlig kommentar är att Markelius verkar ha hyst samma känslor som Fourier för barn, han avskydde dem.³⁷

Tiden

I tidskriften *Tiden* presenterades den 3 december 1932 artikeln ”Kollektiv bostadsform” signerad Alva Myrdal. Det är en sammanfattning av *Acceptera* och Markelius artikel men med två tillägg. Det första att hon betonar familjens förändring och det andra att kollektivhusets disposition redovisas mer i detalj.³⁸

Familjens situation förändras långsamt och under oerhörd social friktion säger Alva Myrdal i inledningen till artikeln. Friktionen är orsaken till att inte familjelivets former anpassats till familjelivets nya innehåll. Gamla föreställningar och reaktionära hämningar gäller fortfarande

³³ Markelius s. 63

³⁴ Markelius s. 62

³⁵ Caldenby & Walldén s. 15

³⁶ Caldenby & Walldén s. 33 ff.

³⁷ För Fouriers syn på barn se Ambjörnsson s. 182

³⁸ Vestbro s. 84

och de tycks inte bevara annat än en otidsenlig och irrationell levnadform, det nutida en- och tvåbarnsäktenskapet i en trång stadsvåning menar Myrdal. Författaren ser attitydförändringar inom många områden men inte när det gäller familjeinstitutionen, privathushållet och barnuppfostran. Hon menar att familjeproblemet ska betraktas som ett organisationsproblem, en fråga om institutionell anpassning.³⁹

Familjelivet har förändrats genom att sammansättningen ändrats till följd av övergången från bonde- till industrisamhälle. Kvinnan yrkesarbetar i högre grad och familjerna har blivit mindre. Den stora bondefamiljen var ett självförsörjande samhälle med en rikt facetterad social miljö och den var en stabil cellbildning i samhället. Allt detta har gått förlorat, familjen är inte längre en optimal ekonomisk enhet och den sociala miljön är otillräcklig. Hemmet har upphört att vara en lämplig livsmiljö för barnen och skolan spelar en allt större roll. Det är därför självklart att den moderna familjen måste söka en modernare livsform som är anpassad till dem, en planmässigare organisation, en organisation i kollektivismens tecken menar Myrdal.⁴⁰

För familjen där kvinnan vill eller redan yrkesarbetar är vantrivseln stor med de rådande förhållandena. Det går inte att hindra kvinnor från att arbeta, lika lite som det gick att hindra de lägsta folkklasserna från att få rösträtt trots att det en gång i historien var deras moraliska plikt att tjäna säger Myrdal. För den yrkesarbetande kvinnan är det nödvändigt att befrias från det dubbelarbete som ligger på henne och att ordna en ändamålsenlig tillvaro för barnen. Många familjer tvekar att skaffa barn eftersom familjens kostnader ökar menar Myrdal.⁴¹

Myrdals resonemang kring familjen och framförallt kvinnans krav på arbete utanför hemmet är likt det som Fourier för. Det är inte som Fourier menar de självdödande arbetsuppgifterna utan hennes krav på yrkesarbete som är det centrala. Kvinnans undertryckta ställning är ett tecken på ett samhälle i obalans och familjen framstår som en stor förtrycksapparat där kvinnans begåvning förslösas på självdödande hushållsuppgifter och att hennes känsloliv begränsas eftersom hon umgås i en allt för trång krets att det till slut förtvinar. Fourier menar att hela samhället lider av den repression som utövas av familjen.⁴²

Kollektivhuset kan komma med en lösning för många familjer och Myrdal anser att den kollektiva bostadsformen är den enda ändamålsenliga bostadsformen för den moderna

³⁹ Alva Myrdal *Kollektiv bostadsform* Tiden nr 7 (Stockholm, 1932) s. 601

⁴⁰ Myrdal s. 602

⁴¹ Myrdal Ibid.

⁴² Ambjörnsson s. 189

familjen och i avvaktan på att samhället organiserar bostadsförhållanden förespråkar Myrdal en annan väg, lämpligen ett kooperativ.⁴³ I kollektivhuset driver de boende ett kooperativ med anställd personal, gemensam kosthållning och sällskapsutrymmen samt en barnkrubba med pedagogisk utbildad personal. Kollektivhuset bör ses som ett socialt experiment eftersom barnen får bättre vård än i hemmet och för att undvika kritik och för att slippa stämpeln som lyxhus bör det betonas det skapas för att sänka utgifterna för en familj där makarna förvärvsarbetar. Myrdal påpekar dock att kollektivhuset inte är en lösning för de lägre samhällsklasserna eftersom boendekostnaderna är högre än de kan bära och för att lösa deras bostadsproblem krävs statliga ingripanden.⁴⁴ Även här är det uppenbart att Myrdal ser flera klasser i samhället och i likhet med Markelius ovan gör sig tidigare utopisters tankar påminnda.

Författaren diskuterar vidare kring individuell eller kollektiv barnuppfostran och menar att vårt moderna samhälle fordrar en social uppfostran och den nödtvungna individualism som det enda barnet, eller barnet i en liten modern familj uppfostras till är direkt livsfientlig. Den kollektiva barnuppfostran är att föredra eftersom den är socialt och psykologiskt önskvärd för alla barn och att det i ett kollektivhus går att göra något ”statligt” av denna uppfostringsform och ett barnkollektiv är lösningen på barnparkeringssvårigheterna för de utarbetade mödrarna. Den leder vidare till en konstruktiv fostran av psykiskt sunda individer för ett modernt samhälle. Myrdal ser ett behov av kollektiv barnuppfostran och i likhet med Markelius ovan är kopplingarna till de sovjetiska tankegångarna tydliga. Barnen är en tillgång för samhället och omsorgen om dem är inte bara familjens sak utan hela samhället.⁴⁵

Myrdal menar att kollektivhustanken är ett uttryck för en kollektivistisk ideologi och att det ligger i en viss mening en ny idealbildning kring begreppen som ”social uppfostran” och ”gemensam organisation”. Detta innebär att den nya tiden ska byggas mer på konstruktivt samarbete och att det ligger en protest mot den överodlade individualismen som kännetecknar det borgerliga århundradet. Ett projekt som bygger på ovanstående har diskuterats av en grupp intresserade säger Myrdal och byggnadsplaner finns framtagna av arkitekt Sven Markelius. Risker finns att projektet kan uppfattas som en utopi av Fourier eller Owen snarare än ett som ett ekonomiskt realiserbart byggnadsprogram avslutar Myrdal.⁴⁶

⁴³ Myrdal s. 603

⁴⁴ Myrdal s. 604

⁴⁵ Caldenby & Walldén s. 33 ff.

⁴⁶ Myrdal s. 607

Myrdal förnekar att kollektivhusidén är utopisk, hon vill skapa jämställdhet, gemenskap och tillgång till service. Det finns som med Markelius en underliggande likhet med kollektivhusprojektet i Sovjetunionen. Men innan vi kommer dit så måste nämnas att utopier förnekades i den officiella sovjetryska marxismen. Utopins dragkraft ersattes av en förströstan på att produktivkrafternas utveckling av sig själv skulle leda fram till kommunismen.⁴⁷ Förändringens kraft betonas av Myrdal i artikeln och genom att betrakta projektet som ett socialt experiment så sätter hon på samma sätt som ovan sin tillit till att utvecklingen ska leda kollektivhuset från ett experiment till ett permanent stadium, till kollektivism.

När Myrdal angriper familjen och kvinnans roll finns likheter med hur Lenin argumenterade kring kollektivhuset. Han menade att genom att underlätta för de arbetande kvinnorna kunde fler mobiliseras till industriarbete för att uppnå målen i den första femårsplanen.⁴⁸ För Lenin var kollektivhusen, ”kommunismens groddar” en sätt att leva det nya liv som den sociala och kulturella revolutionen skulle leda till.⁴⁹ Kritiken mot familjen och kvinnans roll liknar den framfördes i Sovjetunionen av Alexandra Kollontaj, under perioden 1930-1945 ambassadör i Sverige, hon menar att familjen konsumerar men producerar inte, allt hushållsarbete tar kraft ifrån arbeterskan och det bidrar inte till landets välbefinnande.⁵⁰

Hos de sociala utopisterna fanns en instans mellan idé och verklighet, politiken och den krävdes för att realisera idéerna.⁵¹ Det som förenade visionerna i *Acceptera* och *Spektrum* var Alva Myrdal, en politiker i socialdemokraternas inre krets och hennes agerande förenade visionerna med verkligheten, hon blev den tändande gnistan. Det intressanta är inte kollektivhuset som form utan den debatt som Myrdal startar. Genom att fokusera på den yrkesarbetande kvinnan, förkasta familjen och poängtera kvinnans rätt till yrkesarbete likställer hon kvinnan med proletariatet och hon försöker vända det gamla över ända. Den danske historikern Drude Dahlerup tolkar Fouriers teorier så att en förändring av kvinnans ställning får alltid en samhällsförändring till stånd. När kvinnan bryter upp ur familjen förvandlar hon samhället från en förening av familjer till ett kollektiv av individer. Det är inte längre familjerna som arbetar, avlönas och reproduceras utan de enskilda individerna.

⁴⁷ Caldenby & Walldén s.32

⁴⁸ Caldenby & Walldén s. 15

⁴⁹ Caldenby & Walldén s. 31

⁵⁰ Caldenby & Walldén s. 35

⁵¹ Ambjörnsson s. 175

Kvinnans frigörelse skapar ett samhälle av individer och samtidigt blir falangen en ny familj, ett kollektiv av högre ordning.⁵²

Slutord

Kollektivhusidén sammanfattas av den gifta kvinnans rätt till förvärvsarbete, ett kollektivt omhändertagande av barnen då modern arbetade eller var upptagen av annat och att den gifta yrkesarbetande kvinnans hushållsarbete problematiserades, det var inte självklart att gå från ett förvärvsarbete till hushållsarbete och att kvinnan därmed hade lika stor rätt till fritid som mannen. Den omfattar också ett samhälle där en stor del av medborgarna arbetar, där logik och rationalitet råder. Standardisering, reglering och kollektivitet prioriteras före individualitet och marknadsanpassning. Traditioner och historia spelar en mindre roll och siktet är ställt framåt. Familjen är inte längre samhällets kärna och individen ska anpassas till samhället genom uppfostran, en ny modern människa ska skapas. Ett socialistiskt samhälle.

Kollektivhusidén är väldigt lik den utopi som Fourier skrev och som en efterföljare Godin genomförde 1858 i staden Guise i Frankrike. Det unika med kollektivhusidén är att utopin förenades med politiken och genomfördes. Utopisterna stod inte längre ensamma utan var en del av de styrande. De var en del av väktarklassen som lever åtskiljda från det övriga samhället för att inte korrumpas i sina beslut. Kollektivhusidén innebär att sunda levandsvanor och goda idéer skulle tillföras arbetarna från mer utbildade och upplysta grupper i samhället.

Gruppen kring Markelius och Myrdal ville förverkliga ett projekt och ett kollektivhus projekterades för 200 personer i Alvik, men det genomfördes aldrig eftersom Stockholms Stad ansåg idén för djärv.⁵³ Ett mindre projekt på Norr Mälarstrand i Stockholm genomfördes 1935 och kom att omfatta 54 små lägenheter med mathissar från restaurangen i bottenvåningen, en liten butik och ett daghem som var först med att följa Alva Myrdal pedagogiska principer. Anställd personal tog hand tvätt och städning. I kollektivhuset bosatte sig många radikala intellektuella och Sven Markelius blev själv lite av en hustomte när han bodde där.⁵⁴

⁵² Ambjörnsson s. 189

⁵³ Caldenby & Walldén s. 181

⁵⁴ Vestbro s.89 ff.

Litteraturförteckning

Gunnar Asplund, Wolter Gahn, Sven Markelius, Gregor Paulson, Eskil Sundahl, Uno Åhrén, *Acceptera*, Facsimilutgåva av 1931 års upplaga (Stockholm 1982)

Ronny Ambjörnsson, *Socialismens idéhistoria* (Malmö, 1984)

Claes Caldenby, Åsa Walldén, *Kollektivhus Sovjet och Sverige omkring 1930* (Stockholm, 1979)

Helena Mattson, Sven-Olov Wallensten, *1930/1931 Den svenska moderismen vid vägskälet* (Stockholm, 2009)

Dick Urban Vestbro, *Kollektivhus från enkökshus till bogemenskap* (Stockholm, 1982)

Artiklar

Sven Markelius, *Kollektivhuset ett central samhällsproblem*, Spektrum nr 7:8 (Stockholm 1932)

Alva Myrdal *Kollektiv bostadsform*, Tiden nr 8 (Stockholm, 1932)